

КІНОПЕРЕКЛАД ЯК ВИД АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ І ЙОГО СТАНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Журавель Т. В.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті досліджено кінопереклад як вид аудіовізуального перекладу. Основну увагу зосереджено на диференціації понять «кінопереклад» та «аудіовізуальний переклад», а також визначенні їх головних особливостей. Простежено етапи розвитку і становлення різних видів кіноперекладу в Україні та світі.

Ключові слова: кінопереклад, аудіовізуальний переклад, дублювання, закадрове озвучення, субтитрування.

Zhuravel T. V. Film translation as a type of audiovisual translation and its development in Ukraine and worldwide. The article deals with film translation as a type of audiovisual translation. Special attention is paid to the differentiation of such concepts as “film translation” and “audiovisual translation” because nowadays there is no common conceptual basis as for distinguishing these terminological units. Moreover, the stages of development of different types of film translation in Ukraine and worldwide are highlighted. Synchronization of audio and video tracks appeared to be the most important feature of all types of film translation (dubbing, subtitling, and voice-over). Audiovisual translation is unequivocally a special type of interlingual relationships as it contains not only language constituent but also extralinguistic and technical ones. As for the history of film translation, it first appeared at the beginning of the twentieth century. The USA was the largest producer of movies at that time, so other countries needed to somehow render films into their own languages. In order to minimize American influence through motion picture industry such countries as France, Germany, Spain, and Italy began to dub foreign movies. Nowadays dubbing is widespread among larger European states, whereas less economically developed countries prefer voice-over and subtitling as they are cheaper and economically easier to produce. The last one is also common for English-speaking countries. In Ukraine film translation arouse in the middle of the twentieth century but at first films were translated into Russian, and only in 1978 foreign cinema products began to be rendered into the national language. Today dubbing and voice-over are the most common ways of translating foreign movies in our country.

Key words: film translation, audiovisual translation, dubbing, voice-over, subtitling.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Популярність кінематографу в сучасному світі стрімко зростає і реалізує всі функції масової комунікації, саме тому в наш час надзвичайно важливою є проблема відтворення кінопродукції для іншомовних глядачів. Останнім часом теоретичні розвідки кіноперекладу набувають усе більшої актуальності, але серед науковців і досі немає одностайності щодо концептуально-термінологічного вираження центральних понять у сфері дослідження кінопродуктів. Щобільше, теоретичний аналіз перекладу аудіовізуальної продукції вимагає простеження історичного становлення кіноперекладу для глибшого розуміння сутності досліджуваного явища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасному перекладознавстві явище кіноперекладу посідає чільне місце в працях низки дослідників. Р. Матасов окреслює лінгвокультурологічні та дидактичні аспекти кіноперекладу [6]; Ю. Лотман досліджує семіотичний складник аудіовізуальних творів [5]; С. Радецька та Т. Каліщак, Н. Бідасюк та І. Кучман з'ясовують поняття аудіовізуального перекладу, аналізують його особливості та досліджують окремі його види [10; 2]; Н. Матківська звертає увагу на методологічні аспекти вивчення аудіовізуального перекладу [7]; Г. Кузенко розглядає кінопереклад як особливий вид художнього перекладу [4]; А. Мельник розкриває сутність явища аудіовізуального перекладу та робить спробу розмежувати поняття «аудіовізуальний переклад» та «кінопереклад» [8];

І. Софієнко прослідковує історичні аспекти кіноперекладу [11]; британські учені Х. Діаз-Сінтас (Jorge Diaz-Cintas) і Г. Андерман (Gunilla Anderman) та бельгійська дослідниця Е. Ремаел (Aline Remael) у своїх працях порушують загальні теоретичні питання перекладу кінопродукції [14; 15].

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження полягає в теоретичному аналізі поняття кіноперекладу та визначенні його основних особливостей, а також простеженні етапів розвитку і становлення різних видів кіноперекладу в Україні та світі. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: обґрунтувати теоретичні засади дослідження аудіовізуального та кіноперекладу; розмежувати поняття «аудіовізуальний переклад» і «кінопереклад»; окреслити історичний аспект перекладу кінопродукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Переклад кінофільмів – це дуже клопіткий процес. У кіноперекладі надзвичайно важливо враховувати зв'язок зображення й текстового матеріалу, приділяти однакову увагу вербальним і невербальним засобам вираження. Однак буває важко підібрати еквівалент, коли фраза вихідною мовою супроводжується, наприклад, характерним жестом. Часто мова жестів у різних культурах не збігається. Переклад фільму завжди передбачає певні труднощі не тільки лінгвістичного, а й екстралінгвістичного, а також технічного характеру, що безпосередньо впливає на його технічне втілення на екрані.

Найпершою формою аудіовізуального перекладу Е. Ремаел (Aline Remael) вважає переклад титрів у німому кіно, а потреба в такому перекладі значно зросла з появою звукового кіно на початку ХХ ст. [15, 12]. Відтоді аудіовізуальний переклад став поступово набувати популярності в усьому світі.

Цікавим є той факт, що серед сучасних дослідників не існує єдиної думки стосовно того, чи аудіовізуальний переклад та кінопереклад є тотожними поняттями, чи кінопереклад є одним з видів аудіовізуального. Так, С. Радецька, Т. Каліщак [10], Н. Матківська [7], Н. Бідасюк, І. Кучман [2], Г. Кузенко [4] ототожнюють дефініції аудіовізуального та кіноперекладу у своїх працях і вважають, що ці два терміни позначають те саме поняття. Щобільше, окрім двох зазначених термінів, науковці послуговуються також такими поняттями, як *кіно/відео переклад* [6], *теле/відео переклад*, *медіа переклад* [2; 7], *екранний переклад* [7]. С. Радецька і Т. Каліщак трактують аудіовізуальний переклад як процес, у результаті якого кінопродукт стає зрозумілим для цільової аудиторії, яка не володіє мовою оригіналу [10, 82]. А. Мельник, своєю чергою, аудіовізуальний переклад розуміє як особливий тип перекладу, специфіка якого полягає у передачі змісту через зоровий і слуховий канали синхронно з тим, що відбувається на екрані, а також вважає аудіовізуальний переклад родовою назвою для різних видів перекладу, у яких оригінальний текст передається за допомогою аудіоканалу (переклад програм на радіо), аудіо- та візуального каналів (телевізійний та кінотеатральний переклад) або ж письмового, аудіо- та візуального каналів (мультимедійний переклад). Основною відмінністю кожного зі згаданих видів аудіовізуального перекладу дослідниця вважає об'єкт перекладу, яким у кіноперекладі є фільм «як нерозривна єдність вербальної, невербальної та позамовної інформації, що передається за допомогою декількох семіотичних систем» [8, 111]. Проаналізувавши значну кількість досліджень – як вітчизняних, так і закордонних науковців, ми погоджуємося з думкою, що кінопереклад є одним з видів аудіовізуального перекладу, і в праці розглядаємо його саме із цієї точки зору.

Серед спільних характерних рис видів аудіовізуального перекладу А. Мельник називає:

- зміст аудіовізуального продукту синхронно передається через два канали (зоровий та слуховий);
- переклад підпорядковується зображенню, оскільки аудіоряд повинен відповідати візуальному;
- процес перекладу здійснюється не лише перекладачем, до нього також залучаються редактори, режисери, актори озвучення;
- технічний складник безпосередньо впливає на результат аудіовізуального перекладу [8, 111].

Усі дослідники погоджуються з думкою, що основною характерною рисою кіноперекладу є синхронізація аудіо- та відеоряду або ж вербальної і невербальної компонентів (звуку та зображення) кінопродукту. Н. Шубенко наголошує навіть на тому, що створення цілісного аудіовізуального образу уможлиблюється лише за умови поєднання аудіальної складової та відеоряду [12, 146].

Безсумнівно, кінопереклад є особливим типом перекладу, оскільки, окрім власне тексту, він містить ще й екстралінгвістичні фактори, а також технічний компонент, що, безперечно, створює певні труднощі. Ю. Лотман гадає, що останні відбиваються на рівні еквівалентності й адекватності перекладу кінофільму, а також на синхронізації артикуляції акторів і реплік дублерів [5, 315].

Англійські дослідники Х. Діаз-Сінтас (Jorge Diaz-Cintas) та Г. Андерман (Gunilla Anderman) виділяють два підходи до перекладу кінопродукції: збереження аудіального складника кінофільму або його заміна письмовим текстом. У першому випадку оригінальна аудіодоріжка замінюється новою і цей процес науковці називають переозвученням (англ. *revoicing*). Заміна може бути повною, коли мову оригіналу зовсім не чути (дублювання, англ. *dubbing*), або частковою, коли нова доріжка накладається на оригінальну і глядач може чути як розмову акторів в оригіналі, так і переклад (закадрове озвучення, англ. *voice-over*). Дублювання в основному застосовується під час перекладу повнометражних та короткометражних фільмів та серіалів, а закадрове озвучення – при перекладі документальних програм, інтерв'ю та новин. Техніка збереження оригінальної аудіодоріжки та виведення тексту на екран називається субтитрування (англ. *subtitling*). Останній вид кіноперекладу є значно швидшим та дешевшим, ніж дублювання і закадрове озвучення. Х. Діаз-Сінтас та Г. Андерман додають, що вибір способу перекладу кінофільму залежить від багатьох факторів, а саме: фінансових умов, жанру кінопродукту, формату дистрибуції, а також публіки, на яку орієнтований цей продукт [14, 20–21].

Відома перекладачка Мішель Берді пропонує власну класифікацію типів перекладу кінопродуктів:

- робота синхронного перекладача, тобто синхроніст перекладає фільм без опори на письмовий текст; іноді він навіть змушений перекладати без попереднього перегляду, намагаючись якомога точніше передати зміст фільму;
- озвучення фільму одним актором або самим перекладачем зі зберіганням оригінальної аудіодоріжки;
- озвучення фільму двома акторами, зокрема чоловіком та жінкою, зі збереженням оригінального звукоряду;
- дублювання – найдорожчий тип кіноперекладу: увесь фільм озвучується цілим штатом акторів, відбуваються значні зміни вихідного тексту для забезпечення збігання артикуляції акторів оригінального тексту та акторів озвучення;
- субтитрування, тобто відбувається повне збереження вихідного звукоряду, а увага з відеоряду перемикається на читання субтитрів, розташованих внизу екрану [1].

Вимоги до кіноперекладу різняться від однієї країни до іншої. Вибір конкретного типу перекладу кінопродукції значною мірою сприяє сприйняттю фільму цільовою аудиторією та залежить від місця культури, з якої походить оригінал, та культури, для якої призначений переклад, на міжнародній арені, грошової вартості, вподобань глядачів, традицій, а також історичних особливостей певного народу [3].

Взагалі звукові фільми почали з'являтися у кінці 1920-х років, а разом з ними і труднощі перекладу кінофільмів. Спочатку кінокомпанії в США намагалися розв'язати цю проблему, знімаючи той самий фільм (з однаковими декораціями і сценарієм, але з іншими акторами і режисерами) різними мовами. Але така практика виявилася зовсім не прибутковою, оскільки таке кіно мало низьку якість і не викликало зацікавлення у глядачів. Тому з часом у Франції з'явилися перші кіностудії, що почали випускати дубльовані версії фільмів [13, 607].

Поява звукових фільмів мала значний вплив як на великі, так і на маленькі країни. Через те, що вартість виробництва кінопродукції зростала, невеликим країнам ставало все важче експортувати свої кінострічки. Виробництво їх власних фільмів занепадало, позаяк було обмежене лише своїм незначним внутрішнім ринком, а це, безумовно, з часом спричинило надходження великої кількості продуктів кіновиробництва з-за кордону. Щодо більших країн Європи, вони були краще пристосовані до виробництва власних кінострічок, але водночас мали конкурувати з великим напливом фільмів зі Сполучених Штатів Америки [13, 607].

До середини ХХ ст. американська кіноіндустрія займала провідні позиції у всьому світу, адже американці володіли найкращим та найбільш якісним на той час обладнанням звукозапису. У післявоєнний період європейські країни накрила хвиля американського кінематографу, і через це уряди таких країн, як Франція, Італія, Німеччина, Іспанія, були змушені вжити заходів, які б зменшили вплив американських кінопродуктів на їхній території. Закордонні фільми почали обкладатися податками, оскільки стало зрозуміло: кіноіндустрія є дуже впливовим засобом передачі інформації. Саме задля збереження почуття національної самосвідомості і незалежності уряди згаданих країн сприяли поширенню перекладу рідною мовою, а саме дублюванню як основного виду перекладу кінопродукції [3].

З огляду на усе зазначене, можна підсумувати, що в більших країнах із розвинутою економікою (іспаномовні, німецькомовні, італомовні та франкомовні) імпортовану кінопродукцію зазвичай дублюють, тоді як у менших та менш розвинутих – перевагу надають переозвученню та субтитруванню як менш витратним видам кіноперекладу. Щодо англомовних країн, то з урахуванням того, що кінопродукція в США майже не імпортується, там переважає субтитрування, а у Велику Британію більшість фільмів надходить із США, тож кінопереклад у цій державі не спричиняє суттєвих труднощів [3].

Активний розвиток перекладу кінопродукції в Україні почався пізніше, аніж в інших країнах Європи. За інерцією пострадянських часів іноземні фільми донедавна дублювалися в Україні лише російською мовою. Кінопереклад прийшов в Україну у 60-х роках ХХ ст., а його осередком стала кіностудія ім. О. Довженка, хоча усі фільми перекладалися російською мовою. Знаковим для історії українського кіноперекладу є 1978 р., оскільки саме тоді у Києві з'явилася студія кіноперекладу «Синхрон» при театрі «Хлопавка», яка почала озвучувати фільми українською мовою. Зі здобуттям Україною незалежності

поступово виникли такі студії дубльованого перекладу, як Омікрон, Румбамбар, Пілот, Так Треба Продакшн, UkrDub, Невафільм Studios Україна та ін. Нові студії дубляжу вже не орієнтувалися на ті переклади, які існували в СРСР, і не намагалися зробити свої переклади схожими на них, навпаки, вони експериментують зі стилем перекладу та відходять від оригіналу з метою адаптації фільмів виключно для українських глядачів [11, 401–402].

Стрімке надходження іноземних кінофільмів та необхідність їх перекладу державною мовою вимагали певної законодавчої бази. Саме тому 13 січня 1998 року в Україні було прийнято першу версію закону «Про кінематографію», у статті 14 якого зазначено: «іноземні фільми перед розповсюдженням в Україні в обов'язковому порядку повинні бути дубльовані або озвучені чи субтитровані державною мовою, вони також можуть бути дубльовані або озвучені чи субтитровані мовами національних меншин» [9]. Після здобуття Україною незалежності закадрове озвучення кінофільмів залишалось найголовнішим типом кіноперекладу аж до появи першого дубльованого українською мовою мультфільму «Тачки» лише у 2006 р. З цього моменту почав стрімко «входити в моду» український дубляж. У субтитруванні сьогодні Україна ще не перейняла світових практик, які визначають норми, надають рекомендації та інструкції щодо цього виду кіноперекладу. Тому більшість перекладів кінофільмів таким способом виконують аматори чи перекладачі-волонтери, які самостійно визначають правила субтитрування, а це, своєю чергою, негативно впливає на якість субтитрів.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Проаналізувавши сучасні розвідки з досліджуваної теми, можемо зробити висновок, що основним питанням у царині досліджень перекладу кінопродукції залишається проблема концептуального розмежування ключових понять – «кінопереклад» і «аудіовізуальний переклад». Оскільки аудіовізуальний переклад включає в себе передачу змісту оригіналу через зоровий та слуховий канали і за таким принципом, окрім кінопродуктів, перекладаються ще й театральні постанови, реклама і т. ін., а об'єктом кіноперекладу є власне кінотекст кінофільму (мультфільму, серіалу), гадаємо доцільним розмежувати згадані поняття і вважати кінопереклад одним з видів аудіовізуального перекладу. Безумовно, переклад кінопродукції зводиться до забезпечення синхронізації аудіо- та відеоряду і досягнення цілісного аудіовізуального образу.

Незважаючи на те, що становлення кіноперекладу в Україні відбулося пізніше, аніж у більшості європейських країн, сьогодні переклад кінопродукції у нашій країні стрімко розвивається, з'являються нові студії дубляжу, а лавиноподібне надходження іноземних кінопродуктів вимагає підготовки висококваліфікованих фахівців у цій галузі. Для забезпечення високої якості перекладу закордонних фільмів необхідним є запровадження навчальних курсів з підготовки майбутніх спеціалістів з кіноперекладу у закладах вищої освіти, а також установах єдиних стандартів і рекомендацій щодо різних видів кіноперекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берди М. Киноперевод : мало что от Бога, много чего от Гоблина / М. Берди, Д. М. Бузаджи, Д. И. Ермолович и др. // «Мосты» журнал для переводчиков. – 2005. – Вып. 4 (8). – С. 57–62.
2. Бідасюк Н. В. Синхронний аудіовізуальний переклад : виклики професії / Н. В. Бідасюк, І. М. Кучман // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Филология. Социальные коммуникации : [науч. журн.]. – Симферополь : ТНУ им. Вернадского, 2012. – Т. 25 (64). – № 4. – Ч. 1. – С. 48–52.
3. Вплив перекладу кінофільмів на свідомість глядача [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://glebov.com.ua/vplyv-kinoperekladu-na-svidomist.html>.
4. Кузенко Г. М. Кінопереклад як особливий вид художнього перекладу (на матеріалі англійської мови) / Г. М. Кузенко // Одеський лінгвістичний вісник : [наук.-практ. журнал]. – Одеса, 2017. – № 9. – Т. 3. – С. 70–74.
5. Лотман Ю. М. Семиотика кино и проблемы киноэстетики. Об искусстве / Ю. М. Лотман. – Санкт-Петербург : Искусство-СПБ, 1998. – 704 с.
6. Матасов Р. А. Перевод кино/видео материалов : лингвокультурологический и дидактический аспекты : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Роман Александрович Матасов. – Москва, 2009. – 211 с.
7. Матківська Н. А. Питання методології дослідження аудіовізуального перекладу / Н. А. Матківська // Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія : «Філологічні науки» (мовознавство) : [зб. наук. праць]. – Дрогобич, 2015. – № 3. – С. 147–152.
8. Мельник А. П. Кінопереклад як особливий тип аудіовізуального перекладу / А. П. Мельник // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна. – 2015. – Вип. 58. – С. 110–112.
9. Про кінематографію : Закон України від 13.01.1998 № 9/98-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/uk/ua/ua046uk.pdf>.
10. Радецька С. В. Субтитрування як вид аудіовізуального перекладу : переваги та недоліки / С. В. Радецька, Т. Т. Каліщак // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Філологічні науки. – 2016. – Кн. 2. – С. 81–84.
11. Софієнко І. В. Становлення кіноперекладу в Україні / І. В. Софієнко // Мовні і концептуальні картини світу. – 2014. – Вип. 50 (2). – С. 401–405.
12. Шубенко Н. О. Аудіовізуальний медіа текст : специфіка, структура, властивості / Н. О. Шубенко // Культура і сучасність : [альманах]. – 2012. – № 1. – С. 145–149.
13. Danan M. Dubbing as an Expression of Nationalism / Martine Danan // Meta. – 1991. – No. 4. – P. 606–614.
14. Diaz Cintas J. Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen / Jorge Diaz Cintas, Gunilla Anderman. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2009. – 272 p.
15. Remael A. Audiovisual translation / Aline Remael // Handbook of Translation Studies. – 2010. – Vol. 1. – P. 12–17.